

ETNOCENTRISM ȘI CONFESIONALISM POLITIC. CAZUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Gabriel Catalan

Conform unei concepții cu rădăcini adânci în perceperea trecutului istoric național ca și în spiritul multor intelectuali români din secolele XIX-XX, statul român și biserica ortodoxă (“strămoșească” sau “națională”) sunt complementare, până la identificare, iar etnia/națiunea se confundă cu confesiunea. Această falsă teorie se regăsește perfect în discursul propriu generației din perioada interbelică, când naționalismul era îmbinat cu fanatismul confesional ortodox, mentorul de necontestat al acestui curent fiind Nae Ionescu – cel care afirma răs-picat că cine nu e ortodox nu e român.

În prezent aceeași pseudo-teorie renaște cu mare rapiditate în mediile bise-ricesti ortodoxe, amenințând să devină și un element definitoriu pentru mentalul colectiv al românilor, pentru opinia publică și chiar pentru clasa politică din România. Recenta dorință de implicare a Bisericii Ortodoxe Române (BOR) în politică și atitudinea sa în timpul discutării proiectului legii cultelor, față de chestiunea restituirii proprietăților ecleziastice și față de unele controverse de politică externă, cum ar fi problema raporturilor cu fosta Iugoslavie și cu fosta URSS, integrarea europeană și euro-atlantică, sau o vizită papală în țara noastră, ni se par a fi cele mai elocvente exemple. În acest mic studiu ne vom referi mai ales la inițiativa de a implica BOR direct în politică.

Propunerea-declarație¹ din 9 aprilie 1998 aparținând arhiepiscopului orto-dox de Cluj – Bartolomeu Anania –, prin care iese la iveală adevăratul scop al manifestărilor naționalist-confesionale din 1997-1998, petrecute îndeosebi în Ardeal, arată limpede faptul că BOR (ierarhia sa) încearcă să-și consolideze influența/poziția politică “tradițională” deținută în societatea și mentalitatea românească, profitând de contextul politic (criza guvernului Ciorbea și a coaliției majoritare) și confesional (tensiunile existente în Ardeal, mai ales în relațiile cu Biserica Unită cu Roma - BUR) foarte încordat.

Chiar dacă ierarhul ortodox și-a precizat ulterior poziția prin declarații de presă și emisiuni de televiziune (“Întâlnire cu presa” – PRO TV, 14 mai), în sensul că BOR nu va forma un partid clerical ortodox, ci doar se va implica în viitoarele alegeri “ca factor major de orientare electorală, în special pentru categoria cetățenilor indeciși”² și că decizia va aparține doar Sf. Sinod, ca organ

executiv suprem al BOR, este clară tendința ierarhiei ortodoxe de a manipula în interes confesional, și poate chiar personal, o masă cât mai largă de cetățeni în virtutea apartenenței majorității populației din România la cultul ortodox.

Desigur că unele din motivele acestei declarații sunt cunoscute: nemulțumirea BOR față de votarea în Senat a proiectului legii Boilă și față de hotărârile judecătorești de restituire către BUR a proprietăților sale confiscate în 1948 de puterea politică comunistă în înțelegere cu BOR, dar și opoziția BOR față de diverse legi și proiecte de legi pregătite de actuala coaliție majoritară sau chiar de fosta putere (de exemplu legea învățământului, modificarea Codului Penal în sensul încetării persecuțiilor contra homosexualilor, proiectul Legii Cultelor – în care se cere cu insistență salarizarea integrală a clerului de către stat, subvenționarea reparațiilor și construcțiilor de biserici, inclusiv a extravagantului lăcaș intitulat pompos *Catedrala Mântuirii Neamului* și, mai ales, impunerea titlaturii/statutului de “Biserica națională” pentru BOR sau, în altă ordine de idei, deciziile Senatului Universității București în privința propagandei religioase în interiorul acestei instituții).

Alte cauze sunt mai mult “tainice”, ținând de problemele de organizare internă a ierarhiei BOR și de strategia pe termen lung a acesteia în raport cu politica internă și externă românească. Este posibil ca să fi început tot acum lupta pentru succesiune la tronul patriarhal și, concomitent, se pot face legături fie cu încercările opoziției de a realiza un pol al stângii, fie cu interesele strategice ale Rusiei/CSI de a menține România în sfera sa de influență.

Deși cu excepția câtorva ierarhi și a altor membri ai Sf. Sinod cum ar fi mitropolitul Daniel al Moldovei, mitropolitul Nicolae al Banatului, mitropolitul Nestor al Olteniei, episcopii subordonați lor, arhimandritul Justin Marchiș sau preotul Constantin Galeriu – care s-au manifestat cu toții în favoarea implicării bisericii în politică – conducerea BOR a refuzat să comenteze declarația, însuși Patriarhul Teoctist afirmând că se așteaptă ca inițiativa lui Anania să fie propusă spre dezbateră Sf. Sinod – organul suprem de conducere al BOR – care va lua, apoi, decizia, se poate observa cu ușurință că există o mare susținere pentru poziția lui Anania, atât din partea ierarhiei, cât și în rândul clerului inferior.

În privința reacției partidelor politice trebuie subliniat faptul că cele mai importante s-au ferit să insiste pe această temă. Îndeosebi PNȚCD și PNL (CDR în general) au preferat probabil discuții de culise, simțind tonul de șantaj din declarația amintită. UDMR s-a arătat neinteresat, însă PD, ca de obicei, a dat semne că înțelege nemulțumirea BOR și că va susține revendicările ierarhiei ortodoxe. În mod și mai evident, principalul partid de opoziție – PDSR – a anunțat că va continua să fie de partea instituției atât de populare care este BOR. Reprezentanții unor cunoscute partide de stânga sau/și naționaliste (PS, PSM, PNR, APR, PRM, PUNR, AUR) au făcut chiar declarații ferme de sprijinire a ierarhiei ortodoxe, ceea ce demonstrează că au văzut în intervenția lui Anania o nouă și mare ocazie de a slăbi puterea și de a pregăti debarcarea ei, inclusiv

printr-o mai strânsă colaborare între ele³. Coroborând toate aceste date vom vedea foarte clar că există un puternic sprijin al BOR din partea opoziției (și, mai discret, a PD), în timp ce CDR a cerut BOR “să fie mai conciliantă, mai înțelegătoare”⁴.

Probabil că nu a fost o întâmplare nici măsura luată de guvern prin care se anunța la 26 mai că bugetul Secretariatului de Stat pentru Culte a fost mărit cu 3 miliarde de lei, fond destinat celor aproximativ 1000 de biserici aflate în construcție sau reparații la nivelul întregii țări⁵.

Singurii care au respins categoric necesitatea implicării BOR în politică au fost unii intelectuali de marcă din cadrul GDS (Gabriel Andreescu, Andrei Cornea, Horia Roman-Patapievici etc.) sau din elita literară/culturală de la PRO TV (Nicolae Manolescu, Octavian Paler, Alexandru Paleologu), unii ziariști independenți (Cornel Nistorescu, Sorin Roșca-Stănescu, Horia Alexandrescu, Bogdan Ficeac ș.a.), “Alianța Civică” și, bineînțeles, clerul catolic de ambele rituri⁶. De asemenea, conform mini-sondajelor TV, se pare că majoritatea populației (cel puțin în zonele urbane) nu agreează ideea lui Anania. Nici alte organizații civice (APADOR-CH, de exemplu) nu au avut reacții pozitive, ca să nu mai vorbim de presa străină ce a fost deosebit de critică:

AFP prezenta evenimentul ca “o nouă demonstrație de forță”, precizând că BOR privește demersul ca “un mijloc de asanare morală a societății”, în ciuda pasivismului exasperant al ierarhiei din timpul perioadei comuniste⁷.

În general, am remarcat două tipuri de reacții ale partidelor politice la declarația lui Anania, în funcție de modul în care aceste forțe politice au perceput-o: aprobarea/ocazia de a câștiga popularitate, ori temporizarea/amenințarea cu șantajul electoral. Că opoziția a reacționat pur demagogic, din populism electoral, o dovedește cel mai bine declarația cu iz naționalist făcută de purtătorul de cuvânt al PDSR, deputatul Ioan Mircea Pascu, unul dintre apropiații lui Ion Iliescu: “În opinia PDSR, tentativele de culpabilizare a Armatei, concentrate îndeosebi în zona sensibilă a Transilvaniei, nu sunt întâmplătoare și ele trebuie coroborate cu atacurile asupra BOR”⁸. Mai mult, titlul articolului publicat de “Dimineața” reia aceeași opinie a profesorului Pascu (reiterată nouă la cursul de Teoria relațiilor internaționale): “Culpabilizarea Armatei, ca și atacurile împotriva BOR sunt instrumentate, atât din interiorul, cât și din exteriorul țării, pentru a lovi în interesele naționale ale României”⁹.

Interesantă este argumentația unor intelectuali și comentatori politici în favoarea declarației lui Anania. Astfel, teologul Dan Chiachir a afirmat că BOR a făcut politică și înainte, dar nu a fost foarte clară (aici a invocat pastoralele electorale din 1992 și 1996), că BOR este agresată de cele trei proiecte de legi “anti-ortodoxe” (Boilă, Moisin și Dunca), că populația se va îndrepta spre partidele extremiste pentru că partidele mari nu și-au respectat promisiunile electorale și că viitoarea orientare a electoratului de către BOR ar salva deci România de

haos și corupție, de criza generală și chiar de o eventuală dictatură, concluzionând: “Ar mai putea vota ortodocșii PNȚCD?”¹⁰.

Prin urmare, conducătorii BOR văd în electorii din România doar niște simpli enoriași supuși ierarhiei ortodoxe și confundă cetățeanul român cu credinciosul ortodox, iar evlavlia cu spiritul civic, după cum continuă să pună semnul egal între cetățeanul român și etnicul român¹¹. În acest fel, ierarhii BOR și adepții teoriei necesității implicării BOR în politică contestă libertatea reală a cetățeanului și capacitatea sa de a cunoaște și a decide în mod eficient pentru sine cu cine să voteze, pregătind o adevărată manipulare electoral-confesională, prin care se încearcă impunerea votului confesional care, în cazul aplicării sale efective, ar aduce BOR o influență politică extraordinară, dată fiind majoritatea covârșitoare a ortodocșilor în cadrul totalului populației din România.

În realizarea acestui obiectiv, liderii BOR pun accentul pe colectivitate, pe naționalitate, pe tradiție și, mai cu seamă, pe mentalitățile și valorile paternaliste, balcanice, rurale și folclorico-mistice, ignorând individul, interesele sale directe, personale, conștiința sa morală – mereu confundată cu cea religioasă, creștin-ortodoxă.

Astfel, în loc să facă eforturi minime pentru creșterea gradului de cultură civică (politică), ierarhii BOR încearcă folosirea electorilor ca simple mijloace, confundând interesele ierarhiei cu cele ale populației de rând pe motiv că din punct de vedere statistic peste 80% din cetățenii României s-au declarat ortodocși, iar “tradiția creștin-ortodoxă bimilenară a românilor” ar atesta coeziunea perfectă dintre popor și cler. Ambele aserțiuni se dovedesc a fi doar mituri, în condițiile în care doar o mică parte din totalul ortodocșilor sunt cu adevărat cunoscători ai doctrinei creștine sau practicanți ai moralei creștine ortodoxe, iar istoria ecleziastică se limitează încă la abordări cu totul partizane și hagiografice¹². Deci BOR folosește tehnici demagogice, de tip propagandistico-pastorale și stereotipuri care amintesc de protocronismul ceaușist sau de confesionalismul etnocrat al perioadei interbelice (“ortodoxismul românesc”)¹³.

Practic, ierarhia ortodoxă dorește să utilizeze BOR ca un uriaș grup de presiune asupra forțelor politice (partidelor, mai ales) obligându-le să preia obiectivele politico-confesionale ale Sf. Sinod sub pretextul patriotismului, al grijii față de țară și popor, față de “sufletul neamului românesc”. De fapt, sub discursul acesta tradiționalist promovat de BOR se poate sesiza ușor că stau ascunse cele mai periculoase porniri extremiste: naționalismul exaltat și fanatismul religios-confesional. În acest sens stau mărturie indubitabile de felul declarațiilor și conferințelor de presă susținute de ierarhi ai BOR ca Bartolomeu Anania – arhiepiscopul de Cluj, Andrei Andreicuț – episcopul de Alba-Iulia și alții, îndeosebi din Ardeal. Iată, de exemplu, un fragment din declarația făcută de Anania cu ocazia unei conferințe de presă desfășurată la Alba-Iulia în primăvara lui 1998: “Europa ne propune să acceptăm homosexualitate, electronică, droguri, avorturi, inginerie genetică”¹⁴. Având ca temă “Corupția spirituală”, la această

conferință a fost discutată și problema integrării europene, ajungându-se la afirmații stupeficante, vădit antieuropene din partea înaltei fețe bisericești amintite: “Este un nonsens să intrăm în Europa, deoarece România a fost întotdeauna în Europa din punct de vedere istoric, geografic, cultural și spiritual. Ba chiar prin prisma culturii și civilizației am fost cu mult înaintea Europei” și “Europa în care ni se propune să intrăm – o Europă construită exclusiv pe economic și politic, în care nu se găsește nici o urmă de spiritualitate, de cultură, iar de religie nici nu poate fi vorba. O Europă sărăcită, decapitată de spirit, ceea ce este mai mult decât îngrozitor”¹⁵. Nu este vorba de niște declarații întâmplătoare sau de o părere izolată a lui Anania și a altor clerici importanți din Ardeal, ci de poziția unanimă a ierarhilor BOR, din moment ce mai există declarații asemănătoare, ca cea aparținând I.P.S. Gherasim – arhiepiscopul de Suceava și Rădăuți – care s-a remarcat în mod special prin declarațiile sale ce transmit mesajul politic tradițional al ortodoxiei românești – ideea statului teocratic și a Bisericii de stat (“naționale”): “În Sf. Sinod îl vom susține pe Î.P.S. Anania, pentru că Biserica nu a fost niciodată despărțită de stat. Unde a fost domnitorul a fost și ierarhul”; “Cum să accept eu, care sunt român și creștin-ortodox, să primim anumite influențe care ne strică legea noastră. Sfânta Scriptură este categorică”; “... părinții noștri, care au ținut cu atâta greutate legea noastră românească vor striga din mormânt asupra noastră dacă noi nu o vom respecta” și “Noi vom lămuri pe credincioșii noștri că sunt români și creștini ortodocși și să păstreze credința și neamul și Biserica. Ar fi o aberație să facem politică, ca preotul să aibă apartenență politică”¹⁶. O poziție similară au aproape toți ceilalți ierarhi ortodocși, deci aceasta este opinia generală în Sf. Sinod.

Din fragmentele reproduse se desprinde aceeași concluzie: BOR se identifică cu una din instituțiile fundamentale ale statului. Din păcate, la fel procedează chiar președintele Emil Constantinescu, care, vorbind despre cele mai credibile instituții de stat, numește Biserica și Armata. Greșeala provine probabil de la cei care elaborează sondajele de opinie; aceștia neprecizând nici statutul Bisericii între celelalte instituții publice, nici despre ce Biserica anume este vorba (nu diferențiază confesiunile). Revenind la intențiile BOR de a se implica mai mult în viața politică, analizând declarațiile menționate, putem afirma că în aceste cazuri etica politică este considerată tot una cu morala creștină, iar drepturile omului (individuale) sunt neglijate în favoarea tradiției paternalist-colectiviste (comunitare) specifică Ortodoxiei.

În România se simte acut lipsa unor asociații și organizații civice, religioase sau nu, care să deschidă școli/cursuri politice sau de cultură civică în care să familiarizeze cetățenii (credincioși ori nu) cu politica și cu simțul civic, fără a le inocula preferințe politice/electorale. Acest tip de ONG-uri există în Italia, de pildă, din deceniul trecut și deja au dat rezultate spre progresul real al democrației și conștiinței civico-politice a italienilor. Ele au fost înființate de Biserica

Catolică, majoritară în Italia, fără ca aceasta să pretindă în vreun fel orientarea electoratului italian¹⁷.

Spre deosebire de acest potențial model, varianta susținută de conducerea BOR este exclusivistă, unilaterală și discriminatorie, defavorizând pe cei care nu sunt ortodocși sau nu împărtășesc punctul de vedere al ierarhiei, ca să nu mai vorbim despre ce s-ar întâmpla cu libertatea și egalitatea în cazul membrilor comunităților etnice și religioase/confesionale din România dacă votul confesional ar fi practicat. Cu siguranță că ar fi o reușită pentru șefii BOR, în condițiile în care electoratul românesc este vizibil neinstruit și, pe deasupra, atât de des dezinformat. Despre dreptate restitativă sau egalitate de șanse – atât în domeniul ecleziastic, cât și în cel laic – cred că este inutil să mai spun că, în acest caz, ar fi niște himere, simple speranțe deșarte pentru credincioșii/cetățenii din statul român. Și asta cu atât mai mult cu cât deja I.P.S. Anania prezintă neconținut clerul ortodox drept “cea mai bună instanță de apreciere a moralității candidaților din cursa electorală” și, pe deasupra, “nu exclude prezența înalților prelați sau a preoților pe viitoarele liste electorale”¹⁸.

În schimb, în raport cu ierarhia BOR care așteaptă o ședință a Sf. Sinod special destinată dezbaterii acestei probleme a implicării sale în politică pentru a-și declanșa campania electorală, “ierarhia Bisericii Catolice din România este decisă să nu se implice în politică”¹⁹. Arhiepiscopul romano-catolic Ioan Robu, președintele Conferinței Episcopale Catolice Române în acel moment, a adăugat că <nici chiar în cazul în care Sf. Sinod al BOR va decide, în viitorul apropiat, implicarea sa, în diferite moduri, în politică, Biserica Catolică nu o va face, pentru că de la Conciliul Vatican II (1962-1965), clerului și ierarhilor catolici li se interzice angajarea în politică>. Mitropolitul romano-catolic de București a mai declarat: “vom respecta dreptul la opinie al fiecărui cetățean și ne pronunțăm împotriva aplicării principiului subsidiarității în această chestiune”, insistând asupra afirmației că reprezentanții clerului catolic “nu se vor implica în nici un caz în politică” și anunțând că va adresa preoților săi, înaintea alegerilor viitoare, o pastorală prin care le va cere ferm să nu facă nici un fel de intervenții în favoarea unui candidat sau a unei anumite formațiuni politice²⁰.

De altfel, diferența de concepție între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Catolică în privința implicării lor în politică este netă. După cum susținea în conferința sa “Biserica și politica” (București, 23 mai 1998) părintele Segatti, profesor universitar la Facultatea de Teologie a Universității Italiei Septentrionale din Torino, “intervenția conducerii Bisericii sau a clerului în politică nu poate fi legitimă decât atunci când se face în scopul apărării ori revendicării unor drepturi individuale sau colective ale unor cetățeni care sunt discriminați într-o societate”²¹. Exemplele sale au fost edificatoare: Italia postbelică (1948) aflată sub amenințarea cuceririi puterii politice de comuniști sau Polonia comunistă, unde Biserica Catolică a sprijinit deschis sindicatul independent Solidarność și a desfășurat o puternică acțiune de opoziție față de regimul de

dictatură și teroare comunistă (din 1981 se decretase starea de urgență). Deci intervenția Bisericii în politică este necesară numai în situațiile de apărare a democrației, de luptă contra extremismelor care se află sau sunt pe cale să ajungă la putere și, astfel, pun în pericol întreaga societate, ceea ce nu este cazul României (cel puțin nu încă).

Prin urmare, rezultă fără dubii că ne aflăm în fața unei tentative de sacralizare a politicului a unei acțiuni fundamentaliste, de castă, care vrea să folosească “tirania majorității” prin votul confesional în scopul menținerii și sporirii influenței politice de care dispune deja în societate și în cercurile oficiale ale statului. Această poziție demonstrează că “ortodoxismul politic” este o realitate primejdioasă și nu doar o fantasmă²².

T. Baconsky consideră exagerate acuzațiile de xenofobie, fundamentalism, naționalism (“filetism”), extremism, antieuropeanism și atitudine antidemocratică la adresa BOR, afirmând că este vorba numai despre “dorința Bisericii Ortodoxe de a-și menține statutul de <<Biserică națională>>, adică acele privilegii pe care statul român de după 1918 i le-a oferit ca recompensă pentru contribuția ei la realizarea României Mari” (?!-n.n.) și de “inerția mentalităților favorizate de vechiul regim” (comunist – n.n.) sau de “persistența unor reziduuri ideologice dizolvabile în timp”²³.

Personal, mă îndoiesc sincer și profund că actualul ambasador al României la Vatican are dreptate, având în vedere propunerea, larg susținută în Sf. Sinod, de implicare a BOR în politică, propunere care urmează să fie înaintată în curând forului decizional bisericesc de către inițiatorul ei – arhiepiscopul Anania al Clujului, Vadului și Feleacului – și care, probabil, va fi adoptată de ierarhia BOR <spre propășirea neamului, credinței strămoșești și țării noastre preaiubite>, dacă nu e doar un șantaj.

Depinde doar de autoritățile abilitate să impună respectarea statului de drept și de înțelepciunea cetățenilor români (majoritatea creștini ortodocși obișnuiți) ca să nu se confunde ierarhia cu Biserica, exclusivismul și naționalismul cu dreptatea și patriotismul, confesiunea cu etnia sau cetățenia și conștiința civică cu morala creștin-ortodoxă mioritică, căci altfel ne putem aștepta în România la un stat semifundamentalist sau cvasiteocratic, adică la sfârșitul democrației reale.

1 Buletin Mediafax, 10 aprilie și 15 mai 1998.

2 *Ibidem*.

3 Vezi și Pr. Iosif Zoica-Teiuș, *Partidele de stânga au salutat declarația arhiepiscopului Anania*, în “România liberă”, 23 mai 1998.

4 Discursul președintelui Constantinescu la Blaj, cu ocazia aniversării revoluției române de la 1848 din Ardeal – 15 mai, declarația lui Ion Diaconescu din 18 mai și

declarația premierului Radu Vasile la TVR1, pe data de 29 mai 1998, au fost toate la fel de neutre în privința conflictului dintre BOR și BUR (vezi Buletin Mediafax, 15 și 18 mai 1998).

5 Buletin Mediafax, 26 mai 1998.

6 Vezi presa centrală din aprilie-mai 1998 și “22” nr. 14-15/1998.

7 Buletin Mediafax, mai 1998.

8 Vezi “Dimineața”, 24 aprilie 1998, p. 1.

9 *Ibidem*.

10 Vezi emisiunea TVR1 – “Ediție specială”, 14 aprilie 1998. Bartolomeu Anania declară și el la PRO TV, în emisiunea “Întâlnire cu presa” din data de 14 mai 1998, că <în nici un caz nu vor fi recomandate partidele extremiste>, uitând, totuși, esențialul: să le precizeze.

11 Vezi Pastorală de Paști a P.F. Teoctist din 19 aprilie 1998.

12 Vezi Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 3 vol, București, Ed. Institutului biblic și de Misiune al BOR (ed. a II-a apărută după 1990, nefiind prea mult schimbată față de prima ediție din anii dictaturii comuniste).

13 Cel mai edificator exemplu îl constituie mult invocata vechime a creștinismului românesc, care atinge, în opinia specialiștilor ortodocși, 2000 de ani, deși poporul român s-a născut cu doar vreo 1000 de ani în urmă. Cât privește pietatea românilor, ar trebui să fie publicate rezultatele unor eventuale sondaje despre cunoștințele și practicile bisericești ale populației; în lipsa acestora, observăm, din datele existente în presă, că situația nu este prea încurajatoare.

14 “Evenimentul zilei”, 16 aprilie 1998.

15 *Ibidem*.

16 Buletin Mediafax, 22 aprilie 1998.

17 Aceste informații au fost prezentate publicului larg din România de Pr. Prof. Dr. Ermis Segatti, în cadrul conferinței sale “Biserica și politica” – susținută la Institutul Teologic Romano-Catolic “Sf. Tereza” – București, în data de 23 mai 1998.

18 Buletin Mediafax, 15 mai 1998; vezi și Cătălin Bogdan, *Politica și interesele BOR*, în “Curentul”, 29 mai 1998, p. 21.

19 Idem, 28 aprilie 1998.

20 *Ibidem*.

21 Vezi nota 17.

22 Cf. Teodor Baconsky, “*Ortodoxismul politic*”; *pericol sau fantasmă?*, în vol. *Doctrine politice. Concepte universale și realități românești*, Iași, Polirom și Societatea Academică Română, 1998, p. 166-172.

23 *Ibidem*, p. 171-172.